

תשובת־פנגולוד

תשובתו של פנגולוד לאלפוינה,
ששאל אותו איך קרה שלשונותיהם של בני־הלילית השתנו ונפרדו זו מזו

מאת ג.ר.ר. טולקין, בפי פנגולוד החכם מגונדולין
תרגום עברי: יהודה רונן*

הטקסט הזה, שנקרא "Dangweth Pengoloð" במקור, לקוח מהספר The People of Middle-earth, שהוא הכרך השנים־עשר בסדרת "ההיסטוריה של הארץ התיכונה".
ההערות הממוספרות, בסוף הטקסט, הן של כריסטופר טולקין; אלו שמסומנות בכוכב הן של ג.ר.ר. טולקין. ההקדמה של כריסטופר טולקין לטקסט, שעוסקת בשתי הגרסאות של הטקסט (A ו-B) ובעניינים טכניים שקשורים לכתב־היד, הושמטה מהתרגום העברי, מחוסר רלוונטיות. ניתן למצוא עותק של הטקסט האנגלי בכתובת <http://digitalwords.net/?p=57>.

I
אלפוינה, שאלת אותי בנוגע לשונות בני־הלילית, כי אתה תמה לגלות שהן מרובות, קרובות אמנם זו לזו, אבל נבדלות; בראותך שבני־הלילית לא מתים, ושזכרונותיהם מגיעים הרחק לעבר, אתה לא מבין למה לא שמרו הקוונדי על הלשון האחת שהיתה משותפת פעם לכל עמיהם.

5 ראה, אלפוינה, באיאה כל הדברים נתונים לשינוי, אפילו הואלאר, כי באיאה נגלים לנו קורות־העולם בתהליך התהוותם. הדבר דומה לספר גדול שאדם קורא, וכשהוא מסיים לקרוא אותו, הוא מונח שלם במחשבתו, לפי מידת־שכלו. או אז, הוא מבין שכל דבר — יהא זה הר או נהר גדול, ממלכה או עיר אדירה, בריה אצילה כמו מלך, אומן או אשה יפה והדורה, או אפילו אחד מאדוני־המערב — כל אחד מאלו הוא כל מה שנאמר עליו מההתחלה ועד הסוף. מהמעין שבהר ועד לשפך־הים, כל זה הוא סיריאון; ומנביעתו לראשונה ועד שכלה כשנבקעה הארץ בקרב הגדול, גם זה הוא סיריאון, ולא פחות מכך. עם זאת, אנחנו, שעומדים ומתבוננים בהיסטוריה וקוראים בה שורה לאחר שורה, נדבר על השתנותו של הנהר כשהוא זורם ומתרחב, או על מותו כשהוא נשפך אל הים. אכן, מאז שהגיע לראשונה אל איאה ממקומו לצד אילובאטאר, דרך היותו אדון לואלאר בצעירותו, 10 זועם במלחמתו במלקור, ועד שנהיה למלך שתקני למשך שנים ארוכות, ישוב על כסאו בפסגות אוילוסה וצופה מבלי להוסיף לדבר — כל זה הוא מי שאנחנו קוראים בשם מאנווה.

II
הנה, עץ גדול יחיה מעבר לימיהם של בני־אדם רבים, נושא בקרבו את זכרון הזרע ממנו בא בטרם כל בני־האדם שמתהלכים כעת על־פני האדמה נולדו; אבל הקליפה עליה אתה מניח את ירך והעלים המצלים עליך לא דומים הם לאותו הזרע, ואף לא לעץ היבש שברבות הימים ירקב או ישרף באש. עצים נוספים עומדים ליד אותו העץ. כל אחד מהם שונה בצורתו ובגודלו, לפי קורות חייו, אבל כולם דומים: צאצאים לעץ עתיק עוד יותר, ולפיכך נצר לזרע קדום אחד.¹

25 אמנם האלדאר בני־אלמוות באיאה, אבל כיוון שכמו בני־האדם גם הם שוכנים בגוף שמקורו באיאה, הם נתונים לשינוי לא פחות מהעצים הגדולים, הן בגוף שבו הם שוכנים והן בדברים שהם משיגים באמצעותו. אם כן, מדוע לא ישתנו בדיבור שבפיהם, שנוצר בלשון ונשמע באזניים?

III
נאמר בקרב המלומדים אצלנו, שהמבוגרים בבני־האדם מלמדים את צאצאיהם לדבר ולאחר זמן קצר עוזבים את העולם, וכך קולותיהם לא נשמעים עוד ולילדים אין דבר שיזכיר

* תודתי לעדי גלבווע על עזרתה הרבה בהכנת התרגום.

להם את לשון-ילדותם מלבד זכרונות מעורפלים; ולכן בכל דור של בני-אדם השינוי מהיר ונטול-רסן. 30

העניין נראה לי פחות פשוט. אמנם כחזכרונם של בני-האדם חלש, אבל אומר לך זאת, אלפוינה: אפילו היה זכרוןך שלך צלול כשל החכם באלדאר, עדיין היה משתנה דיבורך בימי-חיך הקצרים, ואם היית ממשיך וחי כבן-לילית, הוא היה משתנה עוד, עד שכשהיית מסתכל לאחור לשון-ילדותך היתה נדמית לך כלשון זרה.

IV 35 במהלך חייהם מחליפים בני-האדם את מילותיהם הישנות בחדשות ואת דרכי-דיבורם הישנים באחרים, ולא רק כאשר הם לומדים לראשונה לדבר. שינוי זה נובע, מעל לכל, מהשתנותה של איאה עצמה, או – אם תרצה – מטבעו של הדיבור, שהוא חי במלואו רק ברגע שהוא נוצר. אבל כשהקשר בין המחשבה ובין הצליל נעשה הרגל והם לא נתפסים עוד במנותק זה מזה, או אז המילה כבר גוועת ונעשית חסרת-חיות:² הצליל מחכה למחשבה חדשה והמחשבה למלבוש-צלילי חדש. 40

V לשלושת אלו, שהם אחד – להשתנותה של איאה, להתעייפות הדברים שאינם משתנים, ולחידושו של הקשר בין מחשבה וצליל – נתונים גם האלדאר בדרגתם הם. אך שונים הם מבני-האדם במודעותם הרבה למילים בהן הם משתמשים, כנפח המכיר את כלי-עבודתו או כאורג המכיר את מרקם הבד. דבר זה תורם דווקא לשינוי אצל האלדאר יותר מאשר להעדרו: היות והאלדאר מוכשרים במלאכה ולהוטים לעשותה, יוצרים הם ברצון דברים חדשים, הן לשם ההנאה ממראם, מצלילם או מתחושתם, והן לשם שימוש יום-יומי: בין אם מדובר בכלים, בבדים, או בדיבור.

VI יכול אדם להחליף את הכפית או הספל שלו כרצונו, ואינו צריך לעצתו או להסכמתו של אחר. הדבר שונה כשמדובר במילים ובדרכי-דיבור. אם אדם יחשוב על מילה חדשה, והיא תיראה לו רעננה ויפה, היא עדיין לא תועיל לו בשיחה, אלא אם אנשים אחרים יקבלו את המצאתו זו. אך בקרב האלדאר רבות האזניים הזריזות ורבים המוחות החריפים לשמוע ולהעריך המצאות כאלה. על אף שתבניות רבות וחידושי-דיבור רבים שנוצרו בדרך זו התגלו לבסוף כנועמים רק למעטים, או אפילו לבן-לילית אחד, רבים אחרים נתקבלו בברכה ועברו במהרה מפה לאוזן, בבת-שחוק והנאה, או בכובד-ראש – כמו שמליצה או אימרת-שפר חדשה תעבור בין אנשים חדי-מחשבה. יצירת-הדיבור היא עבור האלדאר העתיקה והאהובה שבמלאכות.

VII לכן, אלפוינה, אומר לך זאת: השינוי המתרחש כמו צמיחה של עץ, מבלי שיבחינו בו, אכן היה איטי באמאן בימיקדם, לפני זריחתו של הירח לראשונה, ואפילו בארץ התיכונה תחת שינתיאבאנה הוא היה איטי מזה הקיים בקרב בני-האדם כיום. עם זאת, אותה יציבות עורערה על-ידי שינויים מתוכננים ומכוונים, שרבים מהם נראים דומים כלפי חוץ לשינויים שאינם במודע. כך, האלדאר משנים לעתים את צלילי-דיבורם לצלילים אחרים, שנראים בעיניהם כיותר נעימים, או פחות מיושנים; אך לעולם לא יעשו זאת באקראי. האלדאר יודעים את שפתם לא רק כסך המילים שבה, אלא כשלם: כאשר הם הוגים מילה, הם יודעים לא רק מה הם הצלילים שמרכיבים אותה, אלא מאילו צלילים ותבניות-צליל מורכבת שפתם כולה.³ לכן, האלדאר לעולם לא ישנו את הצלילים של מילה אחת בלבד, אלא צליל כלשהו במערכת-הדיבור כולה; כמו כן, הם לא יחדשו במילה בודדת צליל או צירוף-צלילים שלא נמצא בשפה לפני כן, אלא יחליפו צליל ישן בחדש בכל המילים שבהן הוא נמצא, או – אם לא בכולן – בכמה מילים לפי צורתן ותכונותיהן, בהתאם לתבנית החדשה. הדבר דומה לאורג,

* וצלילים אלו מעטים במספר. היות והאלדאר היו מוכשרים במלאכה, הם לא פעלו בבזבזנות, והעדיפו שימוש מושכל והרמוני במספר מצומצם של צלילים על בליל נטול-סדר.

70 שאם ישנה חוט אדום באריג לחוט כחול, לא יעשה זאת באקראי, פה ושם, או בפינה אחת, אלא באריג כולו או באותם מקומות שנראים לו מתאימים לתבנית החדשה.⁴

VIII

ראה, אלפויינה, שינויים אלה נבדלים אך במעט משינויים דומים שמתרחשים בלשונות האדם במהלך הזמן. ככל שהדברים אמורים באלדאר, ידוע שבעבר השינויים נעשו מבחירה, באופן מודע ומכוון, ושמותיהם של אלו שיצרו מילים חדשות או שהניעו שינויים גדולים זכורים היטב.

75 מסיבה זאת האלדאר לא מאמינים שלשונותיהם של בני האדם משתנות באופן שהוא לחלוטין בלתי-מודע: מאין – הם אומרים – מגיעים הסדר וההרמוניה שבדרך-כלל רואים בשינויים אלו, או השלמות שקיימת הן בדרכי-הדיבור הישנות והן באלו שמחליפות אותן? יש העונים שמוחותיהם של בני האדם רדומים למחצה. בזאת הם לא מתכוונים לכך שאותו חלק שאליו בני האדם לא מודעים הוא שישן, אלא דווקא זה האחר.

80 אחרים, הרואים שיותר מכל דומים בני האדם (ובמיוחד אלו מהמערב) לבני-הלילית בדיבור,⁵ עונים שהדברים אותם לימדו האלדאר את בני האדם בשחריימיהם עדיין נותנים את השפעתם, כמו זרע בחשיכה.

אבל יתכן שכולם טועים, אלפויינה, כי למרות כל חכמתם, פחות מכל מבינים בני-הלילית את נפשם של בני האדם.⁶

85 ובאשר לזיכרון, אלפויינה, אדבר רק על בני-הלילית, כי איני מכיר את נפשם של בני האדם. הדבר לו אנחנו קוראים "קויריאה קווינה" (הדיבור החי) הוא השפה שבאמצעותה אנחנו חושבים ומדמינים. הקויריאה קווינה הוא למחשבתנו כמו שהגוף לנפשנו, והם גדלים ומשתנים ביחד בכל ימי-חינו.⁷ כל מה שאנחנו זוכרים מהעבר, בין אם דברים ששמענו או

IX

90 אמרנו בעצמנו, מגיע לידיעתנו כשהוא מתורגם לשפה זו. בן-אדם הנזכר בדבר-מה שאמר בילדותו, האם עולה בזכרונו ההיגוי המדוייק שבו השתמש אי-אז? זאת לא אדע, אבל אצלנו הקוונדי אין הדבר כך. אנו אמנם יודעים כיצד דיברו ילדים ובוגרים בימים עברו, אבל ידע זה אין מקורו בזכרונות-חיים אלא במסורת. ואכן רבה המסורת אודות השפות העתיקות,

95 בין אם היא אצורה בזכרון או בכתובים, אבל איננו שומעים את עצמנו כפי שדיברנו בעבר אלא דרך אותה השפה שמהווה לבוש עבור מחשבותינו בהווה. יתכן שבעבר דיברנו בלשון זרה ואנחנו זוכרים את תוכן הדברים שנאמרו אז, אבל לא את השפה שבה נאמרו. נוכל אמנם להזכר בצלילים של לשון זרה מהעבר כפי שנוכל להזכר בצלילים אחרים, דוגמת

שירת-הציפורים או פכפוך-המים, אבל רק כשמדובר בקריאה קצרה או בביטוי קצר. אם הדברים שנאמרו היו ארוכים, לעומת זאת, או אם העניין בו הם עסקו היה מעודן ומורכב, נלביש אותם בלבוש הלשון החיה שמשמשת את מחשבותינו בהווה; ואם נרצה להתייחס אל

100 הדברים כפי שנאמרו, נצטרך לתרגם אותם לאותה הלשון החיה, כאילו היינו מתרגמים ספר משפה אחת לאחרת. ואפילו אז, הרי הקולות שאנחנו שומעים בזכרונו, הדוברים בשפה ההיא, קולות זרים הם, ואת עצמנו אנחנו שומעים רק לעתים נדירות; או, ככל שהדברים אמורים בי – לעולם לא.

אמת, האלדאר קלים ללמוד לשונות זרות, והם איטיים לשכוח את שלמדו, אבל מה שהם 105 לומדים נשאר כפי שהיה בזמן שלמדו אותו, כאילו נכתב בין דפיו של ספר.⁸ לעומת זאת, הקויריאה קווינה – שפתי-המחשבה – גדלה וחייה בתוכנו, וכל שלב חדש נוסף ונבנה על אלו שקדמו לו, בדומה לעץ, שחבויים בו גם הפרי וגם השתיל הצעיר ממנו צמח.

* מקרה חריג הוא כשילמדו בני עם שלם לשון זרה וזו תהפוך ללשון החיה המשמשת אותם ביום-יום. לשון זו תשתנה ותגדל ביחד איתם, אבל הלשון הקודמת בה דיברו תעלם או שתדחק להיות עניין לבעלי-המסורה בלבד. דבר זה קרה רק פעם אחת במהלך ההיסטוריה של האלדאליאה, כשהגולים קיבלו על עצמם את לשון-בלריאנד, סינדארין, והנולדורין נשתמרה אצלם רק כלשון-מסורה.

- X
 לכן, אלפוינה, אם תשקול את הדברים שאמרתי לך, לא רק את מה שנאמר במפורש אלא גם את מה שניתן לגלות בהם בכח המחשבה, תבין עכשיו שלשונותיהם של הקוונדי משתנות בדומה ללשונותיהם של בני-התמותה, גם אם באופן יותר מודע ויותר איטי. 110
- וכך, אם יחיה מי מן האלדאר חמישים אלף שנים לפי מניינכם, השפה ששימשה אותו בילדותו תהפוך לנפרדת מזו שמשמשת אותו בהווה, בדומה להבדל בין שפתה של עיר או ממלכה של בני-אדם בימי תפארתה ובין השפה ששימשה את אלו שהקימו אותה בימים עברו.
- XI
 בעניין הזה דומים עמינו אחד לשני. אמנם גדול כשרונם של הקוונדי לעצב דברים לרצונם ולהתגבר על הקורות באיאה, ועדיין אין הם כוואלאר, ובכל הנוגע לכוחות העולם ולגורלו אין הם אלא בריות קטנות וחלשות. לכן, גם עבורם פירוד הוא פירוד, ומרחק רב בין חברים וקרובים לא בקלות יגושר. אפילו אבני-הרואי של האומנים הקדומים לא יוכלו לאחד לחלוטין את אלו שנפרדו; ואותן אבנים ואלו שיכלו ליצור אותן היו מעטים. לכן השינויים בשפות בני-הלילית, בין אם מכוונים או שאינם מכוונים, לא היו משותפים לכל עמיהם; ולמעט אלו שנפגשו תכופות ושוחחו האחד עם רעהו במלאכה או שחוק, השינויים לא התקדמו באותו הכיוון. וכך, אם במהירות ואם באיטיות, עמי-הקוונדי, שהיו מופרדים מרחק ארץ רבה, נעשו באופן בלתי-נמנע מופרדים גם בדיבורם: האבארי מהאלדאר; והטלרי משאר האלדאר; והסינדאר, ששכנו בארץ התיכונה, מהטלרי שבאו לבסוף אל אמאן; וגולי-הנולדור מאלו שנשארו בארצם של הוואלאר. וכך עד היום בארץ התיכונה. 125
- XII
 אך מזה זמן רב, אלפוינה, נשתנה העולם; ואנחנו השוכנים כעת במערב העתיק נמצאים מחוץ למעגלי-העולם והזכרון מהווה חלק גדול מהויתנו, כך שאנחנו משמרים מבלי ליצור דברים חדשים. ובאמאן — מחוץ לגבולותיה של ארדה אם כי עדיין בתוך איאה — השינוי ממשיך ומתקיים, עד לאחרית-הימים, גם אם הוא איטי מכדי להבחין בו אלא בחלוף עידנים. עם זאת, כאן בארסיאה לשונותינו סוף-סוף יציבות, ולאחר שנים רבות מספור אנחנו מדברים באופן שונה אך במעט מזה בו דיברנו אנחנו ואילו שאינם עוד, בימי המלחמות בבלריאנד, בעת שהשמש היתה צעירה. 130

סי קוונטה קוונדינגולדו
 אלנדילנה

ההערות של כריסטופר טולקין

¹ סוף המשפט הזה, מהמילים "צאצאים לעץ עתיק עוד יותר", לא מופיע בגרסה A.

² בגרסה A: "גוועת או מתה".

³ בטקסט "שיבולת-פיאנור" (שמופיע גם הוא בספר The People of Middle-earth. י.ר.) כתב אבי הערה שהשמטתי משם:

לא לדאר היתה יכולת תפיסה מולדת למבנה ולמערכת-הצלילים של שפתם כישות שלימה, שהתחדדה כתוצאה מלימוד. במובן מסויים כל הלשונות האלדאריניות היו לשונות "מלאכותיות" או "מומצאות", יצירות-אומנות, שלא התקבלו רק באופן סביל אלא גם עוררו עניין פעיל אצל דובריהן, בוחנות את הטעם וכושר-ההמצאה שלהם. תכונה זאת בלטה בואלינור ודעכה בארץ התיכונה, שם ההתפתחות של הסינדאריין נעשתה בעיקרה — זמן רב לפני שהגיעו גוליה-נולדור — לתוצאה של שינויים שקרו מבלי-משים, בדומה להתפתחות של לשונות-האדם.

⁴ בגרסה A מופיעה ההערה הבאה, שהושמטה מגרסה B (ההדגשות לא מופיעות במקור. י.ר.):

וכך, השינוי של השם העתיק Vanyar ל־Banyai התרחש רק בגלל השינוי של הצליל b ל־v בשפה כולה (מלבד בכמה סביבות צליליות), שינוי שלפי העדויות התחיל אצל הואניאר. סימון ריבוי ב־r, שמשמש בכל המילים מצורה מסויימת, התחיל אצל הנולדור.

⁵ תחילת המשפט לא מופיעה בגרסה A, שם כתוב "ואחרים עונים שהדברים [...]".

⁶ בנקודה זאת גרסה A, כפי שנכתבה במקור, קופצת מיד אל הפסקאות המסכמות של הדאנגוות, מהמילים "בעניין הזה עמינו דומים אחד לשני" ועד לסוף-הטקסט. הפסקאות האלו נמחקו בקו ופסקאות IX ו־X הופיעו לאחר מכן, שונות במעט בנוסח מגרסה B אבל בעיקרו של דבר זהות.

⁷ המשפט הזה חסר בגרסה A.

⁸ הערת-השוליים לא מופיעה בגרסה A.

Wangweh Pengolod

the:

Answer

of

«Pengolod»

to Aelfwine who asked him how came
it that the tongues of the Elves changed
and were sundered

Now you question me, Aelfwine, concerning the tongues of the Elves, saying that you wonder much to discover that they are many, akin indeed and yet unlike; for seeing that they die not and their memories reach back into ages long past, you understand not why all the race of the Quendi have not maintained the language that they had of old in common still one and the same in all their kindreds. But behold! Aelfwine, within Eä all things change, even the Valar; for in Eä we perceive the unfolding of a History in the unfolding: as a man may read a great book, and when it is full-read it is rounded and complete in his mind, according to his measure. Then at last he perceives that some fair thing that long endured: as some mountain or river of renown, some realm, or some great city; or else some mighty being, as a king, or maker, or a woman of beauty and majesty, or even one, maybe of the Lords of the West: that each of these is, if at all, all that is said of them from the beginning even to the end. From the spring in the mountains to the mouths of the sea, all is Sirion; and from its first upwelling even to its passing away when the land was broken in the great battle, that also is Sirion, and nothing less. Though we, who are set to behold the great History, reading line by line, may speak of the river changing as it flows and grows broad, or dying as it is spilled or devoured by the sea. Yea, even from his first coming into Eä from the side of Tiavatat, and from the young lord of

העמוד הראשון של הטקסט, בגרסה המעוטרת B, בכתב-ידו של טולקין. שנות החמישים.